

En kommentar till Lena-Sofia Tiemeyers artikel: En enahanda snarare än brokig historia: Josefberättelsen i modern, Evangelikal litteratur

Kommentaren skriven av Tore Jungerstam, doktorand inom GT-exegetik vid Åbo Akademi

Artikeln i sin helhet kan läsas här: <https://publicera.kb.se/hyb/article/view/28984>

Det här är en kort kommentar i respons till det som Tiemeyer hävdar i sin artikel. I huvudsak kommenterar jag det som förs fram om Josef och hans framtoning i den bibliska texten.

Tiemeyer hävdar att Bibeln ”leker med, och även dekonstruerar det patriarkala samhällets könsnormer”. Hon ger exemplen Isak och Rebecka, Debora, Barak, Sisera, Jael och Simson och Delila.

Jag konstaterar att Bibeln ger kvinnor en framträdande plats i många berättelser och ibland har de även en självständig hjälteroll. Det är något många läsare av Bibeln säkert missar. Det betyder dock inte att Bibeln vare sig ”leker med eller dekonstruerar det patriarkala samhällets könsnormer”. Bibeln beskriver däremot såväl kvinnor som män realistiskt och mångfacetterat, inte i enlighet med vare sig patriarkala, matriarkala eller uteblivna könsnormer.

Tiemeyer menar att detta visar att Bibelns författare var medvetna om att genus är en social konstruktion.

Bibeln är från dess första kapitel fram till dess sista medveten om att människan är skapad som man och kvinna, och att någon rörlighet inte finns mellan dessa biologiska kön. Bibeln uttrycker däremot en skala av personliga drag som varje man eller kvinna kan ha.

Jättedödaren och krigshjälten David spelar harpa, diktar sånger, gråter klagar och intrigerar – för att ge ett exempel på hur en mycket maskulin krigare även har mjuka drag. Det finns två kön, men Bibeln beskriver hur dess manliga hjältar kan gråta, skratta och vara fyllda av sorg, gråt eller ångest. Bibelns kvinnliga hjältar visar självständighet, handlingskraft, mod och i enstaka fall råhet, till exempel Jael.

Hurudan är Josef

De judiska tolkningstraditioner och rabbiner Tiemeyer hänvisar till må ha vilka åsikter eller göra vilka tolkningar som helst. Det står var och en fritt att tolka hur man vill. Det intressanta är om det finns en grund i empirin, i den hebreiska texten, för dessa tolkningar eller inte.

Tiemeyer menar att dessa rabbinska tolkningar har sin grund i den hebreiska texten och därför bör lyftas fram.

I de judiska tolkningstraditioner Tiemeyer lyfter fram är Josef:

1. En arrogant skvallerbytta
2. Fåfång om sitt utseende
3. Skrytsam med sina drömmar
4. Låter hämta sin familj till Egypten snarare än att återvända till Kanaan (negativt)
5. Hämdlysten

Jag konstaterar att det går att finna stöd för punkt ett och tre i texten. Vad gäller punkt två finns det inte ett enda Bibelställe som ger stöd för tanken om att Josef var fåfång, se nedan. Punkt fyra som gäller att han inte återvände till Kanaan kräver att man inte känner till berättelsen, alltså den historiska situation som råder, för att hävda att det visar på något negativt hos Josef. Att kalla Josef "hämdlysten" är en utmaning om man läser hela Josefberättelsen med ett kritiskt sinne.

Jag konstaterar att såväl Jakob som Josef beskrivs med sina brister, det är ingen idealiserad bild som ges i den hebreiska texten. Men av dessa fem punkter är det bara två som håller måttet.

Josefs queerness och femininitet

Det Tiemeyer framförallt lyfter fram är den queerness eller femininitet som de judiska uttolkarna lyfter fram.

Josefs upplevda queerness grundar sig enligt Tiemeyer på existerande detaljer i följande Bibelverser (Det första bibelstället som Tiemeyer anger, 1 Mos 30:21, måste vara ett misstag):

1 Mos 37:2

Detta är Jakobs historia. Josef var sjutton år när han gick med sina bröder i fält för att vakta fåren. Han var då hjälpreda hos Bilhas och Silpas, sina fars hustrurs, söner. Och Josef bar ut klagomål om dem till deras far.

1 Mos 37:3

Israel älskade Josef mer än alla sina andra söner; eftersom han var född på hans ålderdom, och han lät göra en praktfull mantel åt honom.

1 Mos 39:1

Josef hade förts ner till Egypten, och Potifar, en egyptisk hovman, faraos hovmarskalk och chef för livvakten, köpte honom av ismaeliterna som hade fört honom dit.

1 Mos 39:6–20

Allt han ägde lät han Josef ta hand om. Själv bekymrade han sig inte om något annat än maten han åt. Josef var välväxt med vackert utseende. Efter en tid lade hans herres hustru märke till Josef och sade: "Kom och ligg med mig." Men han vägrade. "Min herre", sade han till henne, "bekymrar sig inte om något i huset, eftersom han har anförtrott allt han äger åt mig. Han har inte större makt här i huset än jag, och han har inte undantagit något för mig utom dig, eftersom du är hans hustru. Hur skulle jag kunna göra något så ont och synda mot Gud?"

Fastän hon dag efter dag talade med Josef ville han inte ligga hos henne eller ens vara tillsammans med henne. En dag när han kom in i huset för att sköta sina sysslor och ingen av de andra i huset var därinne grep hon tag i hans mantel och sade: "Kom och ligg med mig." Men han lämnade manteln i hennes hand och flydde ut.

När hon såg att han hade lämnat manteln i hennes hand och flytt ut ropade hon på sina tjänare och sade till dem: "Se på detta! Han har tagit hit en hebreisk slav för att förödmjuka oss. Han kom in till mig för att ligga med mig, men jag skrek så högt jag kunde. Då han hörde att jag skrek lämnade han sin mantel hos mig och flydde ut." Hon behöll manteln hos sig tills Josefs herre kom hem.

Då berättade hon samma historia för honom: "Den hebreiska slaven som du har tagit hit till oss kom in till mig för att förödmjuka mig. Men när jag skrek högt lämnade han sin mantel hos mig och flydde ut." När hans herre hörde vad hans hustru berättade – "Så här har din slav behandlat mig" – blev han ursinnig.

Jag konstaterar att texten inte stöder Tiemeyers tes. Men hon menar ändå att "resultatet är en androgyn karaktär som vägrar att rätta sig i de binära leden". Den slutsatsen saknar grund i de bibeltexter hon själv hänvisar till.

Underlägsen

Tiemeyer konstaterar därutöver att:

Han blir en bild för den underlägsne och förtryckte personen som trots allt utmanar (den patriarkala) makten; juden (eller den kristne) som törs vidhålla att Gud står på de svagas sida.

En bild av Josef som underlägsen fås inte från bibeltexten. Snarare beskrivs han som överlägsen, det är ju det bröderna upplever som skryt som väcker brödernas irritation. Han utmanar inte heller "den patriarkala makten", tvärtom – han tjänar lydigt och trofast sin herre Potifar, på samma sätt tjänar han senare i fängelset. Tiemeyers tolkning saknar grund i texten.

Betydelsen av na'ar

Tiemeyer lyfter fram 1 Mos 37:2 där det sägs att Josef var en hjälpreda (*na'ar*) för sönerna till Bilha och Silpa när de är herde för fåren.

Han var då hjälpreda hos Bilhas och Silpas, sina fars hustrurs, söner.

Na'ar kan betyda ung man, yngling, hjälpreda. Tiemeyer säger att *na'ar* är svåröversatt och att det utöver ungdom antyder avsaknad av vishet och makt, samt även skönhet. *Na'ar* är inte svåröversatt, även om det kan avse ett ganska vitt spann av ålder. Genom sin ungdom kan man underförstått utgå från att en *na'ar* varken har hunnit bli speciellt vis i regel (Josef var inte vis i hur han uttryckte sig som *na'ar*) eller hunnit få makt. Men det finns ingen aspekt av skönhet i ordet som Tiemeyer påstår. Att Josef var ung och oförståndig är svårt att missa av sammanhanget dock. *Na'ar* har heller inget av flickaktighet i sig som Tiemeyer påstår. *Na'ar* används dock om våldsamma soldater som dödar varandra, till exempel i 2 Sam 2:14.

Det finns inget stöd för att prepositionen *et*, som används för att säga att Josef hjälpte sina bröder när de vaktade hjordarna i det sammanhang som texten utgör skulle antyda att de ofredat honom sexuellt. Att bröderna sliter tecknet för Jakobs gunst av honom, hans långa livklädnad, är givetvis inte heller ett feminiserande av Josef. Manteln är symbolen för hans speciella status i familjen.

David och Tamar

Att Josefs och Davids dotter Tamars dräkt beskrivs med samma uttryck är korrekt. De utsätts båda för en orätt, det är också korrekt. Men där slutar även likheten. Tiemeyers väljer dock att föra samman två händelser som om de hörde ihop med detta. Josefs mantel slet bröderna av Josef, doppade den i blod och gav åt Jakob. Josef såg aldrig den manteln mer. Långt senare i Potifars hus säger Potifars hustru: ligg med mig. Det gör även Amnon till sin syster: ligg med mig.

En ouppmärksam läsare tror att det är som Tiemeyer låter påskina, att den långa livklädnaden kan kopplas till: *kom ligg med mig*. Det kan den inte.

Tiemeyer lyfter vidare fram uttrycket att Josef ”glömde sin fars hus” och att det i Ps 45:11 finns en kungadotter som uppmanas att ”glömma sin fars hus”, för att gifta sig med kungen. Tiemeyer hänvisar till Warner när hon på basis av detta menar att Josef därmed liknas vid ”en prinsessa utstyrd i en sprakande klädnad”. Var och en kan dra sin egen slutsats om nivån på Tiemeyers resonemang i det här specifika fallet.

Josef – en karbonkopia av Rakel

Tiemeyer menar vidare att Josef beskrivs som en ”karbonkopia av sin mor Rakel, till såväl skepnad som utseende”. Denna likhet kan enligt Tiemeyer tolkas som ett tecken inte bara på Josefs femininitet, utan även hans sårbarhet. Utöver detta lyfter Tiemeyer fram att sentida läsare även tolkat detta som ett tecken på Josefs genderfluiditet, alltså ett tecken på att Josefs könsidentitet varierar över tid eller att Josefs identitet hamnar mellan eller bortom könskategorierna kvinna och man. Tiemeyer lyfter fram att moderna israeliska poeter broderat ut detta ytterligare så att Josef presenteras som en flicka eller icke-binär.

Den empiri, alltså de bibelverser som Tiemeyer anger som grund för dessa slutsatser är: 1 Mos 29:17 och 1 Mos 39:6. Dessa säger att Rakel respektive Josef hade ”en ståtlig gestalt och ett vackert utseende”. Det är värt att notera att det som sägs om Josef kommer direkt före versen som berättar hur Potifars hustru börjar kasta sina blickar mot Josef.

Att som Tiemeyer påstå att Josef beskrivs som en karbonkopia (exakt kopia) av sin mor är absurt i sammanhanget. Det som sägs är att Rakel var vacker att se på i det specifika sammanhang då Jakob attraheras av hennes skönhet. Det är alltså en feminin skönhet. När Josef beskrivs är i det specifika sammanhang då Potifars hustru ser trånande efter honom, det är således en maskulin skönhet. I motsats till vad Tiemeyer påstår gör detta Josef mer maskulin om något, han attraherar ju Potifars hustru sexuellt.

Josef – hans kläder, smink och utseende

Tiemeyer lyfter vidare fram att Josef har ett klart intresse för kläder. Hon kombinerar sedan detta med Egyptens slätrakade mode och förkärlek till smink och konstaterar att detta har lett till konstaterandet att Josef är lite för mån om sitt yttre. Tiemeyer hänvisar till olika judiska texter när hon hävdar att ”på samma sätt som kvinnor pysslar med sitt utseende för att verka tilldragande, ägnar sig Josef åt att fixa håret och sminka sig för att göra sig vacker samt ”vipa på fötterna”. Jag undrar vilka texter Tiemeyer grundar det hon hävdar på. Dylika finns inte bland de specifika textavsnitt hon själv anger i artikeln. De bibelverser Tiemeyer listar som grund för dessa slutsatser är som följer:

Israel älskade Josef mer än alla sina andra söner, eftersom han var hans åldersdoms son. Han lät göra en praktfull mantel åt honom. (1 Mos 37:3)

Då tog de Josefs mantel och slaktade en bock och doppade manteln i blodet. De skickade den praktfulla manteln till sin far med budet: "Det här har vi hittat. Se efter om det är din sons mantel eller inte." Han kände igen den och sade: "Det är min sons mantel. Ett vilddjur har ätit honom. Josef är söndersliten!" Jakob rev sönder sina kläder, band säckväv om höfterna och sörjde sin son i lång tid. (1 Mos 37:31–34)

Hon grep honom i manteln och sade: "Kom och ligg med mig!" Men han lämnade manteln i hennes hand och flydde ut. När hon såg att han hade lämnat manteln i hennes hand och flytt ut, ropade hon på sina husfolk och sade: "Se, han har tagit hit en hebreisk man för att driva gäck med oss. Han kom in till mig

för att ligga med mig, men jag skrek högt. Och när han hörde att jag skrek högt, lämnade han sin mantel hos mig och flydde ut." Hon behöll hans mantel hos sig tills hans herre kom hem. Då upprepade hon för honom vad som hade hänt: "Den hebreiska slaven som du har tagit hit till oss kom in till mig för att driva gäck med mig. Men när jag skrek högt, lämnade han sin mantel hos mig och flydde ut." (1 Mos 39:12–18)

Då lät han hämta Josef ur fängelsehålan. Denne lät raka sig och byta kläder och gick in till farao. (1 Mos 41:14)

Farao tog sin sigillring av fingret och satte den på Josefs finger, lät kläda honom i linnekläder och hängde en guldkedja om hans hals. (1 Mos 41:42)

Åt alla dessa gav han festkläder, men åt Benjamin gav han tre hundra siklar silver och fem ombyten kläder. (1 Mos 45:22)

Jag konstaterar att dessa verser på inget sätt stöder det som Tiemeyer hävdar, alltså detta:

på samma sätt som kvinnor pysslar med sitt utseende för att verka tilldragande, ägnar sig Josef åt att fixa håret och sminka sig för att göra sig vacker samt "vipa på fötterna".

Hon lyfter specifikt fram att Josef rakar sig och byter kläder innan han ställs inför Farao. Han hämtas rakt från fängelset och Faraos tjänare skyndar på Josef. Tydligt menar Tiemeyer att det naturliga hade varit att Faraos tjänare hade låtit Josef kliva fram inför Farao smutsig, illaluktande och orakad! Att Josef själv bytte kläder och själv måste raka sig visar att han fortfarande betraktades som en fånge, han blev inte betjänad.

Jag måste fråga mig varför Tiemeyer anger dessa verser. Har hon själv inte kritiskt granskat dem och reflekterat över huruvida de stöder hennes tes, eller inte?

Potifar som kastrerad homosexuell

Sedan lyfter Tiemeyer fram en samkönad relation mellan Josef och Potifar som flera rabbiner lyckats finna. Grunden ligger i 1 Mos 39:1 där Potifar enligt Tiemeyer beskrivs som en eunuck. Tiemeyer skriver att det är en möjlig förståelse av det hebreiska ordet *saris*. Tiemeyer borde veta att betydelsen eunuck för *saris* hör betydligt senare tider till i framförallt det persiska, men även det babyloniska hovet. Hon väljer dock att inte nämna det utan istället ser hon det som ett faktum att han är eunuck och fokuserar på *när* denne gifte man skulle ha blivit eunuck.

Senare uttrycker sig Tiemeyer med orden "Det är inte bara Potifar, utan även hans hustru som tjasas av Josef". Det har således redan blivit ett faktum att Potifar kände homosexuell attraktion. Tiemeyer lyfter fram att hans kastrering skulle ha skett som straff för hans homosexuella attraktion, enligt de uttolkare Tiemeyer hänvisar till. Trovärdigheten i dessa spekulationer må var och en bedöma. De saknar i vilket fall grund i den hebreiska texten.

Tiemeyer går vidare med ytterligare tolkningar i samma stil när hon lyfter fram möjligheten att Josef införskaffats för att ge Potifar och hans fru en arvinge. Detta eftersom Potifar i hennes tolkning förvandlats till eunuck.

Tiemeyer säger alltså på en och samma sida i sin artikel först att Potifar kastrerats som straff för att han visat homosexuell attraktion gentemot Josef. Detta är tydligen enligt Tiemeyer förenligt med att Josef redan från början hade införskaffats för att Potifar och hans fru skulle kunna få en arvinge även om Potifar var kastrerad. Det verkar inte som om Tiemeyer reflekterat över logiken i sin tolkning, bägge påståenden inte kan vara sanna samtidigt.

Kan män bli sexuellt utnyttjade?

Tiemeyer hänvisar till Chris Greenough som hävdar att den bibliske berättaren inte är öppen för möjligheten att en man kan bli sexuellt utnyttjad. Det är en märklig åsikt om man har läst Första Mosebok. I berättelsen om Sodom och Lot framkommer det med all tydlighet att män kunde löpa risken att bli sexuellt utnyttjade, se 1 Mos 19:4–8.

Amnon, Tamar och Dina

Tiemeyer jämför vidare Ammons våldtäkt av Tamar med det som sker mellan Potifars hustru och Josef. Likaså ser Tiemeyer liknande ”typscener” vad gäller berättelsen om Dina (1 Mos 34) för att beskriva liknande situationer och liknande komplotter. Jag frågar mig om hon faktiskt läst berättelserna och kritiskt frågat sig vilka likheterna egentligen är – och även noterat skillnaderna.

Tiemeyer skriver att Josef utsätts för sexuellt våld av den främmande kvinnan. Åtminstone i Bibelns text utsätts Josef inte för sexuellt våld, kvinnan är inte heller främmande – det är hans herres välbekanta hustru.

Josef förstår inte den sexuella inviten

Tiemeyer skriver att ”17-åringen kanske inte förstod den egyptiska vuxenvärldens sociala och sexuella signaler”. Jag noterar att Josef var 17 år när vallade fåren med sina bröder, inte när Potifars hustru försökte förföra honom. Denne Josef som antagligen var kring 20-års-åldern skulle alltså enligt Tiemeyer inte klara av att förstå vad en kvinna som ligger i sängen, ser trånande på honom, säger ”ligg med mig” och försöker dra honom ner i sängen menar.

Den tolkningen tycker Tiemeyer är värd att lyfta fram i sin artikel.

Slutord

I sitt slutord hoppas Tiemeyer att fler ska välja att läsa vad som faktiskt står i Bibeln. Det gör jag också. Om man gör det med ett kritiskt tänkande torde man inse att just den ”regnbågsskimrande dräkt” Tiemeyer hoppas att läsaren då ska upptäcka inte överhuvudtaget finns i bibeltexten. Vill man hitta just en regnbågsskimrande dräkt måste man låta sin egen ideologi trumfa vad empirin, alltså texten, hävdar. Gör man det kan tydligen Josef, istället för att vara den moraliskt högreste man som beskrivs i den bibliska texten, förvandlas till en könsförvirrad ung man av modernt snitt.

Jag håller med om delar av den kritik Tiemeyer anför mot annan modern litteratur där Josef ofta beskrivs platt och utan de nyanser som verkligen finns i bibeltexten. Bibeltexten lämnar det öppet hur mycket av dissonansen bröderna emellan som Josef var skyldig till genom sitt beteende, liksom det man kan tolka som skryt över hans drömmar. Bibeln lämnar även det öppet hur mycket som var Jakobs fel när han så tydligt favoriserade Josef framom de andra bröderna. Bibeln ger ingen platt idealiserad bild varken av Jakob, Josef eller hans bröder.

Tiemeyers artikel har ett värde såtillvida att den beskriver tolkningar av Josefberättelsen, främst grundade i judisk tradition, som är okända för de flesta. Det har ett värde att känna till att dessa tolkningar existerar. Men vill man upplysa istället för att förvirra bör man i så fall även kritiskt granska grunden för dessa tolkningar. Gör man det blir det snabbt tydligt att dessa tolkningar saknar stöd i den empiri som finns, alltså den existerande bibeltexten. Vad gäller att informera om ett antal judiska tolkningar av Josefberättelsen gör Tiemeyer ett gott arbete, vad gäller det senare får läsaren själv avgöra.

Den som vill läsa den fantastiska Josefberättelsen i sin helhet inklusive en litterär analys hittar min översättning på min hemsida www.urhistorien.com eller som direktmlänk här: https://bit.ly/Josef_nov